

Henrik Rydenfelt

Nietzsche ja Emersonin ympyrät

Huomioita itsensä ylittämisen metafysiikasta

Ralph Waldo Emersonin lukuisista esseistä nähdäkseni merkittävin Nietzschen ajatusten ennakoija on *Circles* (1841). Emersonin vaikutusta on nähty erityisesti Nietzschen kolmannessa epäajanmukaisessa tarkastelussa *Schopenhauer als Erzieher* (1874), joka käsittelee emersonilaista kysymystä siitä, miten ihminen tulee itsekseen. Kaikkein vahvimmillaan Emersonin vaikutus on kuitenkin Nietzschen myöhäisfilosofiassa: emersonilainen itsekseen tuleminen ja itsensä ylittäminen ennakoivat Nietzschen kahta keskeistä metafyyistä oppia tai käsitettä, vallantahtoa ja ikuista paluuta.

Emersonin esse *Circles* kuvaa ihmisen elämää itsestään kasvavan ympyrän kaltaisena yllätysten sarjana, loputtomana uusien ideoiden, päämäärien ja saavutusten jatkumona. Yhden päämäärän saavutettuaan ihminen näkee aina uuden, laajemman ympyrän kehän, joka sulkee sisäänsä kaiken hänen siihen asti oppimansa. Emersonin mukaan ”luonnossa ei ole loppua, vaan jokainen loppu on alku”, ja ”jokainen lopullinen tosiseikka on vain ensimmäinen uudessa sarjassa”.¹ Erilaiset ihmisen ja kulttuurin saavutukset alistuvat aina uusille ja uusille ideoille. Jokainen laki päättyy uuden, yleisemmän lain erityistapaukseksi. Kaikki pysyvältä vaikuttavat asiat paljastuvat lopulta väliaikaisiksi: ”Pysyvyys on vain asteittaista”.²

Emersonin esseet vaikuttivat merkittävästi Nietzschen *Epäajanmukaisiin tarkasteluihin*. Erityinen yhteys on kolmannen tarkastelun *Schopenhauer als Erzieher* ja esseiden *Circles* välillä. Jo tekstin tasolla Emersonin vaikutus Nietzschen tarkasteluun on varsin selvä: Nietzsche lainaa paitsi Emersonin esseitä myös Emersonin lainaamaa Oliver Cromwellia. Tekstin lajityyppi, esse, näyttää sekin olevan Emersonilta peräisin. Edelleen koko tarkastelun tarkoitus on lähestyä periemersonilaista kysymystä siitä, *miten ihminen tulee itsekseen*. Nietzschen kirjoituksen taustalla vaikuttaa emersonilainen käsitys ihmisen elämästä jatkuvana muutoksena, jota mikään yksittäinen idea, tarkoitus tai päämäärä ei pysty jäsentämään.

Tehtävänsä Nietzsche pyrkii toteuttamaan tarkastelemalla omaa opettajaansa Schopenhaueria. Tekstin alkupuolella kuvataan, kuinka Schopenhauerin henkilö

onnistuu vastaamaan kolmeen perustavaa laatua olevaan haasteeseen, joista jokainen on löydettävissä myös Emersonin kirjoituksista. Schopenhauer kykeni elämään elämänsä ainutlaatuisuutensa aikaansaamasta eristyneisyydestä huolimatta; hän vältti tutkijoiden ja skolaarien skeptisyyden; lopulta hän oli myös kykeneväinen kohtaamaan oman rajoittuneisuutensa. Esseen loppuosa käsittelee niitä kulttuurisia ja yhteiskunnallisia edellytyksiä, joiden vallitessa schopenhauerilainen nero voi kehittyä.

Emerson kasvattajana?

Esseessään Nietzsche piirtää Schopenhauerista varsin idealisoidun kuvan. *Epäajanmukaisten tarkastelujen* kirjoitusaikana Nietzsche oli muistiinpanojensa ja jälkeensä jääneiden kirjoitustensa perusteella kuitenkin muuttunut skeptiseksi Schopenhauerin filosofiaa kohtaan.³ Emersonin vaikutuksia on tämän vuoksi etsitty myös esseen kuvaamasta Schopenhauerin hahmosta. James Conant on jopa väittänyt, että esseessä Schopenhauerin nimellä esiintyvä kasvattaja on todellisuudessa Emerson.⁴ Conantin johtopäätös menee kuitenkin liian pitkälle: perimmiltään Nietzschen kirjoitus päättyy kannattamaan schopenhauerilaista filosofista positiota.

Kuvaus Schopenhauerista kasvattajana on esseen emersonilainen kehyskertomus. Kirjoituksen taustalla piilee opetus: kasvattaja, kuten esseen idealisoitu Schopenhauer, ei voi opettaa sitä, miten itsenäiseksi ajattelijaksi tullaan – hän voi korkeintaan antaa tästä esimerkin. Esseellään Nietzsche kuvaa sitä esimerkkiä, jonka Schopenhauer hänelle antoi; yhtä aikaa Nietzsche pyrkii myös ylittämään Schopenhauerin ja tulemaan itsenäiseksi ajattelijaksi, omanlaisekseen schopenhauerilaiseksi neroksi. Emersonilainen itsekseen tuleminen teema yhdistyy Nietzschellä Schopenhauerilta peräisin olevaan itsenäisen nerouden ihailuun. Kasvattaja on tarkoitettu ylitettäväksi itsekseen tulemisen tiellä, mutta Nietzschen kirjoituksessa tämän tulemisen päämääränä on lopulta Schopenhauerin elämän ja itsensä ylittävä nero.

Schopenhauerin pessimistinen nero ei käsitä itseään ainoastaan osana maailman jatkuvaa tulemistä ja evoluutiota vaan tajuaa olevansa myös jotakin muuta, universaalista tahtoa. Hän oppii totuuden itsestään ja maailmasta: jatkuva tuleminen ja muutos tarkoittaa jatkuvaa kärsimystä ja tuskaa. Tämän vuoksi schopenhauerilainen pessimisti ei halua enää *tulla miksikään*. Herooisen toimintansa ansiosta hän onnistuu lopulta tukahduttamaan tahtonsa elää ja pääsemään ulos ikuisen tulemisen noidankehästä.

Nihilismin ongelma

Emerson ja Schopenhauer esittävät samankaltaisen kuvan maailmasta ja elämästä jatkuvana tulemisena ja muutoksena. Emerson ei kuitenkaan ole valmis julistamaan tuomiota elämän kärsimyksille. Häntä onkin usein pidetty optimistina. Kun Nietzsche myöhemmin irtautuu entistä selkeämmin Schopenhauerin vaikutuspiiristä,

emersonilaiset piirteet vuorostaan kirkastuvat. Toisin kuin useimmiten on ajateltu, Emersonin vaikutus voikin olla voimakkaimmillaan Nietzschen myöhäisfilosofiassa.

Nietzschen myöhemmälle filosofialle keskeisen vallantahdon hypoteesin mukaan maailma on perimmiltään suunnaton joukko voimia tai energiakimppuja, jotka jäsenyivät toistensa suhteen eri tavoin tuottaen lopulta luonnon ja kulttuurin ilmiöt. Vallantahdon ja sen muodostamien rakenteiden ainoa pyrkimys on jatkuva itsensä ylittäminen, oman vaikutuspiirinsä laajentaminen. Ihmisen elämässä vallantahto manifestoituu Emersonin esseessä *Circles* esiteltyinä ihmisen jatkuvana ”itsensä nostamisena itsensä yläpuolelle”.⁵ Nietzschen hypoteesi vallantahdosta on näin läheistä sukua Emersonin ympyräajattelulle. Toiminnassaan ihminen paitsi saavuttaa tavoitteensa myös ylittää päämääränsä. Kun ympyrä täyttyy tai sulkeutuu, edessä siintää aina laajempi ja laajempi ympyrä. Nietzsche ikään kuin nostaa kaikenkattavan metafysiikan tasolle sen, minkä Emerson oli katsonut ihmisen elämän perustavaksi toimeksi.

Schopenhauerin opetus Nietzschelle oli lopulta se, että Schopenhauerin perustavaksi tahdoksi nostama tahto *elää* on vain yksi tapa, jolla vallantahto ilmentää itseään. Myös Schopenhauerin suosittelema omaan tuhoonsa pyrkivä tahto on mahdollinen: tästä schopenhauerilainen pessimisti itsessään käy esimerkkinä. Yleinen vallantahdon ajatus käsittää näin myös Schopenhauerin kuvaaman tahdon elää ja tahdon olla tahtomatta vallantahdon yksittäisinä ilmenemismuotoina. Ihmisen tahto olla tahtomatta on oikeastaan vain näennäistä. Kysymys on perimmiltään vallantahtorakenteen pyrkimyksestä jäsentää itsensä suotuisammin – korkeintaan siis erilaisten vallantahtojen keskinäisestä konfliktista, joka näyttäytyy ihmisen tahdon kääntymisenä itseään vastaan.

Itsensä ylittämisen ja jatkuvan tulemisen metafysiikalla on seurauksensa etiikan kannalta. Sekä Nietzscheä että Emersonia voidaan pitää rajatussa mielessä hyve-etiikan kannattajina: he molemmat tarjoavat kirjoituksissaan koko joukon listoja hyveistä, suurmiehistä sekä heidän teoistaan. Kumpikaan ei kuitenkaan nosta yhtä hyvettä toisten edelle. Tulemisen ja muutoksen filosofoille ihmisellä ei ole mitään sellaista olemusta tai päämäärää, jonka perusteella päätellä, mikä kullekin on hyvästä – kaikista puhumattakaan. Mikäli itsensä ylittäminen onkin kaiken metafysiinen perusta, siitä ei voida johtaa mitään yksittäisiä hyvän tai hyveen mittapuita. Siinä missä ihminen voi pyrkiä säättämään omat lakinsa, kuten Nietzschen Zarathustra opettaa, hän voi myös ylittää omat sääntönsä. Emersonin sanoin ”mikään hyve ei ole lopullinen; kaikki hyveet ovat alustavia”.⁶

Edes toisten itsensä ylittämisen sallimisesta tai sen estämisen minimoimisesta ei voi tehdä yleistä lakia. Ihminen ei ylitä itseään missään sosiaalisessa tyhjiössä vaan myös kanssakäymisessä toisten ihmisten kanssa. Emerson ja Nietzsche eivät näin voi ajatella esimerkiksi Richard Rortyn tavoin, että jännite ihmisen henkilökohtaisten pyrkimysten ja yhteisöllisyyden välillä pitäisi sovittaa yhteen liberaalissa keskusteluyhteiskunnassa, jossa kaikilla

on tilaa itsensä toteuttamiseen. Emme voi toimia toisten ihmisten kanssa jakamassamme maailmassa joidenkin yhdessä sovittujen sääntöjen mukaan ja sitten ikään kuin mennä iltaisin kotiin ylittämään itseämme.

Kaukana ei ole se kysymys, onko lopulta mikään tavoittelemisen arvoista. Mikä oikeastaan oikeuttaisi ihmiselämään väistämättä sisältyvän kärsimyksen? Tähän liittyy Nietzschen viimeisten kirjoitusten läpitunkeva teema, nihilismin problematiikka. Nietzschen näkemyksessä valtaosa ihmisistä ei ole kykeneväisiä hyväksymään elämän perimmäistä tarkoituksettomuutta, ja he ovatkin usein turvautuneet mitä monimutkaisimpiin keinoihin antaakseen elämälleen ja inhimilliselle tahdolleen kiintopisteen, kaiken ylittävän tarkoituserän. Ollakseen pysyvä ja alati tavoittelemisen arvoinen tällainen päämäärä on löydettävä tulemisen ja muutoksen maailman, elämän ympyröiden ulkopuolelta – ja näin Nietzschen Zarathustran sanoin ihminen on pyrkinyt luomaan maailman, jonka eteen polvistua.

Kenties merkittävin ero Emersonin ja Nietzschen välillä on juuri tässä. Siinä missä Emerson ei näyttänyt kokevan nihilismin uhkaa mitenkään merkittävänä, Nietzschen toisen opettajan, Schopenhauerin pessimismi ja pyrkimys tahdon tahtomattomuuteen ovat jo vaarallisen lähellä nihilismia. Schopenhauerin seuraajilla – kuten varhaisella Nietzscheillä – oli kuitenkin päämäärä, tahtomisen lopettaminen. Nietzschen myöhempi genealoginen analyysi huipentuu sen toteuttamiseen, että ei minkään tahtomisen (*das Nichts wollen*) ja ei-tahtomisen (*nicht wollen*) välillä on huikaiseva ero.⁷ Kun schopenhauerilainen tai kristitty askeetti tahtoo sammuttaa tahtonsa, hänen tahtomisellaan on ainakin yksi kohde, tahdon sammuttaminen. Varsinainen nihilismi, tahdon tahtomattomuus tai täydellinen päämäärättömyys, seuraa vasta silloin, kun tämäkin päämäärä osoittautuu turhankalaiseksi, eikä millään ole enää merkitystä. Nihilismi on yksinkertaisesti sitä, että – nykyelokuvaa lainatakseni – mikään ei tunnu mitään.

Nihilismin ylittäminen

Nietzsche tarjoama ratkaisu nihilismin ongelmaan on hänen esittämässään ajatuksessa ikuisesta paluusta. Jotkut tulkitsijat ovat etsineet ja löytäneetkin ikuisen paluun ajatuksen myös Emersonin kirjoituksista, mutta tällaiset esitykset vaikuttaisivat olevan melko hatarasti perusteltuja. Emerson on varmastikin tuntenut ikuisen paluun ikivanhan idean, mutta länsimaisessa filosofiassa Nietzsche lienee ajatuksen ensimmäinen (ja mahdollisesti myös ainoa) varsinainen kannattaja.

Nietzschen kirjoituksissa ikuisen paluun ajatusta ympäröi usein emersonilainen itseksensä tulemisen idea. Ikuinen paluu tulee erityisen voimakkaasti esiin Nietzschen omaelämäkerrallisessa *Ecce homo*ssa – teoksessa, jonka alaotsikko kuuluu ”kuinka tullaan siksi, mitä ollaan” (*wie man wird, was man ist*). Jos tulemisen ajatteluaan perinteikkäällä tavalla olevan jotakin olemisen ja ei-olemisen välissä, itseksensä tulemisen ajatus tarjoaa

sinänsä jonkinlaisen kvasiparadoksin. Tuleminen siksi, mitä on, tuntuisi edellyttävän, että *on jo* jotakin, joksi voi sitten tulla; toisaalta tietysti tullakseen joksikin ei voi sitä vielä olla. Ikuisen paluun ajatus pyrkii yhdistämään toisiinsa olemisen ja tulemisen. Ikuisesti palatessaan asioilla on tietty pysyvyys: ne toistuvat äärettömyyteen asti. Samalla kaikki kuitenkin on jatkuvassa muutoksen tilassa – millään ”kierroksella” mikään ei ole pysyvää.

Monet keskenään hyvin erilaiset ikuisesta paluusta esitetyt tulkinnat ovat vaarassa lipsua takaisin ajatukseen, että uusi metafyyssinen teoria voisi tarjota ihmiselle uuden päämäärän, jonka tavoittelemiseen käyttää elämänsä.⁸ Nietzschen ikuinen paluu ei kuitenkaan tähän pyri – päinvastoin, sen tarkoitus on kohdata ja ylittää nihilismiä. Ikuisen paluun keskeisin ajatus on sen sisältämä antiteologia. Kun kaikki palaa ikuisesti eikä maailmalla ole alkua tai loppua, mikään asia ei ole lopullinen päämäärä. Kun mikään asia ei ole toista tärkeämpi, elämän pienimmät yksityiskohdat, surut ja kärsimykset eivät ole vain välineitä jonkin tavoitteen saavuttamiselle, vaan jokainen asia on omalla tavallaan päämäärä sinänsä. Nietzsche ikään kuin kääntää välttämättömyyden hyveeksi: sen sijaan, että mikään ei tunnu mitään, kaikki yhtäkkiä tuntuu joltakin.

Rakas kohtalo

Jos ikuinen paluu käsitetään kaikkien asioiden välillä valitsevaksi syiden ja vaikutusten jatkumoksi, ei ole mitään ensimmäisiä tai viimeisiä tekoja, vaan näennäisesti myöhemmin tapahtuvat asiat ovat niitä ”edeltävien” asioiden sekä seurauksia että syitä. Ihmisen elämässä voi ja tulee tulla tuki olla välittömästi käsillä olevat asiat ylittäviä tavoitteita ja päämääriä. Nietzsche ei suosittele meille ”venäläisen sotilaan fatalismia”, jäämistä lumihankeen makaamaan kyvyttömänä vaikuttamaan kohtaloonsa.⁹ Voimme kirjoittaa kirjoja itsestämme, voimme kiinnittää huomiomme pienimpiinkin tekoihimme. Samalla emersonilais-nietzscheläisen ajatuksen omaksunut tietää, etteivät mitkään näistä päämääristä ole lopullisia, ja kaikki asiat ovat lopulta yhtä tärkeitä itseksensä tulemisen tiellä.

Näin Nietzschen mukaan ikuisen paluun omaksuva ihminen rakastaa väistämätöntä kohtaloaan, sekä jo tapahtuneita että vielä tulevia asioita. Kyseessä ei ole stolaalinen passiivinen kohtaloon tyytyminen, jo tapahtuneiden asioiden ikään kuin jälkikäteen hyväksyminen. Samoin tarkoitus ei ole selittää elämämme yksityiskohtia niillä asioilla, joihin ne myöhemmin ovat johtaneet. Elämän asiat voi korkeintaan heuristisesti yrittää jäsentää jonkin yksittäisen päämäärän saavuttamisen johtaneiksi syiksi. Kuten Nietzsche asian esittää, ”tuleminen siksi mitä on edellyttää, ettei edes etäisesti aavista, *mitä on*.”¹⁰

Nietzschen ikuisen paluun tarkoitus ei näin ole suositella meille mitään yksittäistä projektia tai yleistä toiminnan tapaa. Se ei mahdollista tai tee yhtään sen hyväksyttävämmäksi jotakin moraalialia tai eettistä ohjenuoraa. Maailman asiat eivät ole millään toisella tavalla eikä toimintamme perimmiltään muutu toisenlaiseksi, hyväk-

symme ikuisen paluun ajatuksen tai emme. Ajatuksessa ei näin perimmiltään ole kyse edes uskomuksesta vaan eräänlaisesta tahtotilasta: ikuisen paluun omaksunut vain suhtautuu affirmoivasti elämään ja sen vääjäämättömiin tapahtumiin.

Mutta pitääkö meidän siis omaksua ikuisen paluun metafysiikka voidaksemme rakastaa kohtaloamme? Toisaalta näin näyttää olevan. Ikuisen paluun metafysiikan ja kohtalon rakastamisen etiikan välille ei voi helposti tehdä erottelua, vaan ajatukset lankeavat yhteen saman asian kääntöpuolina. Toisaalta ikuisen paluun ajatus tuntuisi johtavan myös siihen, että emme voi järin mielekkäästi pyrkiä omaksumaan ikuisen paluun ajatusta. Oikeastaan vain ihminen, joka on jo jollakin tapaa omaksunut kauniin välttämättömyyden ajatuksen, voi saada ikuisen paluun ajatuksesta lisää tukea tai jonkinlaisen kosmologisen kehyskertomuksen katsomukselleen. Ehkä tästä syystä Nietzsche ei julkaisemissaan kirjoituksissa esitä ikuisen paluun todistuksiaan, joista hän ei ehkä itsekään ollut täysin vakuuttunut. Kohtaloon voivat rakastaa kenties vain harvat, ja useimpien kohtalona on lopulta epäjumalten hämärässä vaipua passiiviseen nihilismiin.

Ratkaistakseen nihilismin tarjoaman ongelman Nietzsche haluaa piirtää kaiken kattavan ikuisen paluun kehän Emersonin itsensä ylittävien ympyröiden ympäri. Tämä ratkaisu ei kuitenkaan ole kovin kaukana siitä jollakin tapaa välittömästi elämän yksityiskohtien hyväksymisestä, joka Emersonin kirjoituksissa esiintyy. Jossakin määrin Emersonia voi pitää nihilismin suhteen naiivina ajattelijana, jolta perimmäisen päämäärän puuttumisen uhka jäi täysin käsittelemättä. Toisaalta asian voi ajatella niinkin, että Emersonille nietscheläinen kohtalon rakastaminen ei vaatinut nietschemäisiä ponnistuksia, ensin schopenhauerilaisen pessimismin ja kristillisen asketismin ylittämistä tuhoisalla nihilismillä, sitten nihilismin ylittämistä kohtalon rakastamisella.¹¹

Viitteet

1. Emerson 1971, 179, 181.
2. Emerson 1971, 179.
3. Hyvän käsityksen Nietzschen varhaisesta skeptisyydestä Schopenhauerin metafysiikkaa kohtaan antaa vuoden 1873 kirjoitus "Totuudesta ja valheesta moraalien ulkopuolisessa mielessä" (Nietzsche 2004; ks. Rydenfelt 2004).
4. Conant 1998, 192.
5. Emerson 1971, 182.
6. Emerson 1971, 187.
7. Nietzsche, *Zur Genealogie der Moral* III:28.
8. Alexander Nehamasin (1985) esittämän tulkinnan mukaan Nietzschen itseksensä tulemisen projekti tarkoittaa perimmiltään itsensä luomista kirjallisen luomistyön avulla. Toinen suosittu tulkinta on Bernd Magnusin (1978) esittämä ajatus Nietzschen "eksistentiaalisesta imperatiivista": ihmisen tulisi elää niin, että on valmis tekemään samat valinnat uudelleen ja uudelleen. Kumpikaan tulkintoista ei vastaa siihen kysymykseen, miksi Nietzsche ajatteli ikuisen paluun olevan ratkaisu nihilismin ongelmaan.
9. Nietzsche, *Ecce homo* "Warum ich so weise bin" 6.
10. Nietzsche, *Ecce homo* "Warum ich so klug bin" 9.

11. Kommenteista tähän tekstiin kiitän Toni Kannistoa, Heikki A. Kovalaista ja Sami Pihlströmiä sekä kaikkia Emerson-symposiumissa huomioita esittäneitä.

Kirjallisuus

- Conant, James, Emerson as Educator. Teoksessa Michael Lopez (toim.) *ESQ: A Journal of the American Renaissance: Emerson / Nietzsche* [special issue], 43 (1–4), 1998, 181–206.
- Emerson, Ralph Waldo, Circles. Teoksessa *Nature, Addresses, and Lectures, The Collected Works of Ralph Waldo Emerson*, Vol. 1. Toim. Robert E. Spiller et al. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, MA, 1971, 177–190.
- Magnus, Bernd, *Nietzsche's Existential Imperative*. Indiana University Press, Bloomington 1978.
- Nehamas, Alexander, *Nietzsche – Life as Literature*. Harvard University Press, Cambridge 1985.
- Nietzsche, Friedrich, *Zur Genealogie der Moral*. Teoksessa *Kritische Studienausgabe in 15 Bänden. Neuauflage 1999*. Hrsg. von Giorgio Colli & Mazzino Montinari. Walter de Gruyter, Berlin & New York 1967–1977 & 1988 (2., durchgesehene Auflage), 245–412. Alkuteos 1887.
- Nietzsche, Friedrich, *Ecce homo*. Teoksessa *Kritische Studienausgabe in 15 Bänden. Neuauflage 1999*. Hrsg. von Giorgio Colli & Mazzino Montinari. Walter de Gruyter, Berlin & New York 1967–1977 & 1988 (2., durchgesehene Auflage), 255–374. Alkuteos 1889.
- Nietzsche, Friedrich, Totuudesta ja valheesta moraalien ulkopuolisessa mielessä (Über Wahrheit und Lüge im aussermoralischen Sinne, 1873). Suom. Anna-Maria Mäntynen & Henrik Rydenfelt. *niin & näin*, 4/04, 81.
- Rydenfelt, Henrik, Nietzschen salatut ajatukset. *niin & näin* 4/04, 74.